

בשבועות לומדים יחד

חסד

דף מקורות ללימוד משותף | הרב חיים נבון

מגילת רות היא מגילת החסד. רות, אשת החסד, דבקה בחסדה בחמותה הערירית נעמי. שתי הנשים הבודדות מוצאות עצמן מחובקות בידי קהילת החסד של בית לחם. מתוך כל האהבה והחסד נולדת שושלת היוחסין של דוד מלך ישראל.

מהו בכלל "חסד"? למרבה ההפתעה, המילה "חסד" מתארת במקרא גם גילוי עריות (ויקרא כ', יז). כך הסביר זאת הרמב"ם:

"חסד הוא ההפלגה בכל דבר שמפליגים בו. ומשתמשים בביטוי זה יותר להפלגה בהערת טובה יתרה" (מורה נבוכים ח"ג פרק נג)

כלומר: חסד הוא הגזמה. הפרזה יכולה להיות חיובית או שלילית, אך בדרך כלל משתמשים בביטוי "חסד" במשמעות החיובית שלו: שפע של אהבה ונתינה, מעבר לשורת הדין. מי שעושה צדק ומשפט נותן לכל אחד מה שמגיע לו. לעומתו, מי שעושה חסד חורג מגדרו, שופע נדיבות, ונותן לזולתו יותר ממה שמגיע לו. הענקת החסד הנדיבה יכולה להיות בממון, אך גם בעזרה אחרת, בתמיכה רגשית, לפעמים סתם במילה טובה.

לעתים, הצדק והאמת יכולים להתנגש עם החסד, וחכמי ישראל הקדומים נחלקו בשאלה איזה ערך מן השניים צריך לגבור:

"כיצד מרקדין לפני הכלה? בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא [= כלומר, מזכירים את תכונותיה האמיתיות של הכלה]; ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה. אמרו להן בית שמאי לבית הלל: הרי שהיתה חגיגת או סומא, אומרים לה 'כלה נאה וחסודה?! והתורה אמרה: 'מדבר שקר תרחק! אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לדבריהם, מי שלקח מיקח רע מן השוק [= מי שקנה קנייה גרועה], ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו? אמור: ישבחנו בעיניו" (כתובות טז ע"ב-יז ע"א)

איך לדעתכם ראוי לנהוג במקרה של התנגשות בין האמת לבין השלום, בין הצדק לבין החסד?

הרמב"ם מפרט במקום אחר מה נכלל בחיוב לגמול חסד, וזה הרבה מעבר לנתינת צדקה ממונית:

"מצוות עשה של דבריהם [= מדברי חכמים]: לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת [= את המת בהלוויה] על הכתף, ולילך לפניו ולספור ולחפור ולקבור, וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעודם בכל צרכיהם. ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור [= אין להם גבול]. אף על פי שכל מצוות אלו מדבריהם, הרי הן בכלל 'ואהבת לרעך כמוך', כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחריך"

(רמב"ם, הלכות אבל י"ד, א)

הרמב"ם מסביר, שההוראות הספציפיות לגמילות חסדים - לבקר חולים, לנחם אבלים וכן הלאה - נוסחו בידי חכמים, אך כולן מקיימות מצווה חשובה מן התורה: "ואהבת לרעך כמוך". הפסוק הזה נדמה כמציב דרישה בלתי אפשרית: האם אדם יכול לאהוב אחרים כפי שהוא אוהב את עצמו? הרמב"ם פותר את הבעיה הזו באמצעות שתי הכרעות פרשניות. ראשית, לא על אהבה מופשטת מדובר כאן, אלא על מעשים טובים; שנית, אין מצפים מאדם שיתייחס לאחרים כפי שהוא מתייחס לעצמו, אלא שיתייחס אליהם כפי שהוא רוצה שאחרים יתייחסו אליו.

הניסוח הזה עלול להיתפס כעצה אנוכית: תן לאחרים כדי שתקבל מהם. האם לדעתכם הדרכת הרמב"ם אכן אנוכית היא?

יש בדברי חכמינו מקור נוסף לחובה לגמול חסד עם הזולת:

"מהו שנאמר: 'אחרי ה' אלהיכם תלכו?' וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה? והלא כבר נאמר: 'כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא!' אלא להלך אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא. מה הוא מלביש ערומים, אף אתה הלבש ערומים; הקדוש ברוך הוא ביקר חולים, אף אתה בקר חולים; הקדוש ברוך הוא נוחם אבלים, אף אתה נחם אבלים; הקדוש ברוך הוא קבר מתים, אף אתה קבור מתים"

(על פי סוטה יד ע"א)

חסד במהותו אינו רק הוראת התנהגות ספציפית, אלא פריצת גבולותיו של האדם. אל תתרכז רק בעצמך, אלא התבונן באחרים, דאג להם, עזור להם. עשה זאת לא רק בכסף, אלא גם בהתנהגות. הרי מעבר למעשים המפורטים כאן, הארת פנים ועצה טובה הם, לפעמים, הגדול שבחסדים. העיקר הוא לצאת מתוך עצמי אל אדם אחר.

מה הוא המפתח לפריצת גבולות האנוכי? קודם כל, כפי שראינו: "ואהבת לרעך כמוך". תן דעתך להדהוד שבינך לבין אחרים, לעובדה שהם רואים אותך כפי שאתה רואה אותם. אם אתה רוצה שרעיק לא יישארו סגורים מאחורי חומותיהם, הפל את חומותיך שלך.

במובאה האחרונה מציעים חכמים אפשרות נוספת: אל תפנה אל האדם, אלא לשמים. חקה את בורא העולם. כפי שהוא חורג מגבולותיו ומעניק ללא שיעור וללא תמורה, כך תנהג גם אתה.

האם, לדעתכם, פנייה זו לשמים נחוצה היא? האם אין די בעמידה מול בני האדם?

המושג "חסד" מופיע שלוש פעמים במגילת רות:

"וַתֹּאמֶר נָעָמִי לְשֹׁתֵי כֶלֶתֶיהָ: לִכְנָה שִׁכְבָּה אִשָּׁה לְבֵית אֹמֶה, יַעַשׂ ה' עִמָּכֶם חֶסֶד כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם עִם הַמֵּתִים וְעִמָּדִי" (רות א', ח)

"וַתֹּאמֶר נָעָמִי לְכַלְתָּהּ: בְּרוּךְ הוּא [יְיָ] לֵה, אֲשֶׁר לֹא עֹזב חֶסֶדוֹ אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַמֵּתִים. וַתֹּאמֶר לָהּ נָעָמִי: קְרֹוב לָנוּ הָאִישׁ, מִגֵּאֲלָנוּ [= בני משפחתנו] הוּא" (רות ב', כ)

"וַיֹּאמֶר [יְיָ]: מִי אֶת. וַתֹּאמֶר: אֲנֹכִי רֹות אֲמַתְךָ; וּפְרִשְׁתָּ כְנָפְךָ עַל אֲמַתְךָ, כִּי גָאֵל אֶתְּהָ. וַיֹּאמֶר: בְּרוּכָה אַתְּ לֵה' בְּתָתִי; הֵיטֵבְתָּ חֶסֶדְךָ הָאֲחֵרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן, לְבַלְתִּי לָכֶת אַחֲרֵי הַבְּחוּרִים, אִם יֵל וְאִם עֲשִׂיר" (רות ג', ט-י)

שני יסודות חשובים אפשר ללמוד מהקשר הדיבור על החסד במגילת רות.

ראשית, החסד אינו אנונימי ומופשט. במיתולוגיה היוונית, תמיס, אלת הצדק היא עיוורת, משום שהצדק אינו נושא פנים לאיש. החוק אחד הוא לכל אדם. גם תורתנו, להבדיל, מדגישה שהצדק צריך להיות אובייקטיבי: "לֹא תִשָּׂא פָנֶי דָל וְלֹא תִהְדָּר פָּנֵי גָדוֹל; בְּצִדֶק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ" (ויקרא י"ט, טו). החסד, לעומתו, אינו אובייקטיבי ומנוכר, ואינו יכול להיות כזה. רות וערפה גומלות חסד עם חמותן נעמי; בועז גומל חסד עם נעמי ורות; וברקע עומדת תמיד ההצהרה: "קרוב לנו האיש". חסד אינו נתינה אוטומטית. חסד הוא נתינה מתוך אהבה, מתוך מרקם חיים ממש. ובאהבה יש דרגות של קירבה.

חכמינו תרגמו זאת להוראה הלכתית, הקובעת סדר עדיפויות בדיני צדקה:

"ענייך ועניי עירך - עניי קודמין; עניי עירך ועניי עיר אחרת - עניי עירך קודמין" (בבא מציעא עא ע"א)

צדקה וחסד אינם מימוש מופשט של זכות תיאורטית, אלא ביטוי של אחווה ואהבה, הנגזר מהחיים הממשיים. ולכן הנתינה משתלבת במערכות יחסים קיימות ומעצימה אותן.

מה הם, לדעתכם, היתרונות המעשיים של כלל זה, "עניי עירך קודמין"? האם יש לו גם מחירים?

עוד דבר אפשר ללמוד ממגילת רות על תפישת המקרא את החסד, והוא יסוד מסתורי ועמוק. נעמי אומרת שרות גמלה חסד עם החיים ועם המתים, וגם בועז גמל חסד עם החיים ועם המתים. כאשר התמסר בועז להצלת קרובותיו ולהחייאת משפחתו שנכחדה, הוא גמל חסד לא רק איתן, אלא גם עם הנפטרים שאינם עוד עמנו. נראה שתפישה דומה עומדת גם ביסוד דבריו של בועז, המודה לרות על חסדה כאשר בחרה להמשיך את משפחתה עם קרוב משפחה, ולא עם אדם זר. אמרנו שהחסד מתקיים על רקע מערכות יחסים אנושיות; מגילת רות מלמדת אותנו שאין מדובר רק ביחסים עם אנשים חיים, אלא גם במערכות היחסים שלנו עם הנפטרים. חסד הוא התמסרות למרקם חיים הגדול מאיתנו, הכולל את אבותינו ואת ילדינו, את עברנו ואת עתידנו.

באיזה מובן אפשר לגמול חסד עם המתים? איך הרצון הזה משנה גם את החסד שאנו גומלים עם החיים?

דברים עמוקים ויפים על החסד ומשמעותו כתב אחד מחכמי תנועת המוסר במאה העשרים, הרב אליהו דסלר:

”כאשר ברא אלקים את האדם עשהו לנותן ונוטל. כח הנתינה הוא כח עליון ממידות יוצר הכל ברוך הוא, שהוא מרחם ומטיב ונותן, מבלי קבל דבר בתמורה... וככה עשה את האדם, ככתוב: 'בצלם אלוקים עשה את האדם', כי יוכל לרחם ולהיטיב וליתן... אבל כח הנטילה הוא אשר יתאוה האדם למשוך אליו את כל הבא בתחומו, כי זה הוא אשר יקראוהו בני האדם אהבת עצמו, והוא שורש כל הרעות...”

התורה כתבה שהאדם נברא בצלם אלוקים, אך לא הסבירה לנו מהו צלם אלוקים שבאדם. בכלל, לעתים קרובות התורה מותירה שאלות עקרוניות כאלו לשיקול דעתנו הפרשני. מדוע, לדעתכם, נוהגת כך התורה? חכמי ישראל נחלקו בנוגע לשאלה מהו צלם אלוקים. הרמב”ם, למשל, טען שצלם אלוקים שבאדם הוא השכל. הרב דסלר טען שצלם אלוקים הוא דווקא כוח החסד, כוח הנתינה. עד כדי כך חשוב ומרכזי הוא.

הרב דסלר הוסיף ולימד אותנו עיקרון יסודי - ויהודי מאוד - של חסד ואהבה:

”האם הנתינה היא תולדת האהבה, או להיפך, האהבה באה מן הנתינה? ... כי יאהב האדם את פרי מעשיו, בהרגישו אשר חלק מן עצמיותו בהם הוא, אם בן יהיה אשר ילד או אימן, או חיה אשר גידל, ואם צמח אשר נטע, או אם מן הדומם הנהו דבוק למעשה ידיו באהבה, כי את עצמו ימצא בהם...”

אמרנו שהחסד אינו עיקרון מופשט ואובייקטיבי, אלא הוא מתקיים במערכות יחסים וברגשות. הרב דסלר הוסיף ולימדנו שיש כאן מעגל שלם, כי מעשה החסד והנתינה בתורו מוסיף ומעצים את הרגש ואת הקשר. העשייה אינה רק פרי האהבה, אלא גם שורש האהבה.

דבריו של הרב דסלר מעלים שאלה: אם יש ניגוד כה חריף בין כוח הנתינה לבין כוח הלקיחה, הרי שבחברה מתוקנת, שבה אף אחד אינו חפץ ליטול, אף אחד לא יוכל לגמול חסד ולהעניק!

”ויחזור אחד החברים וישאלני: אם כן הוא, שאין מציאות לנותן בלתי אם יהיה גם אשר יקבל ממנו, הלא יש גם רעה רבה במעשה הנותן, כי יעשה את חברו לנוטל, וגם כי אי אפשר שיהיה העולם מתוקן כולו, שאם יהיו כל בני האדם לנותנים, מי הוא זה אשר יקבל מהם?

הפרש גדול יש בין ”המקבל” ובין ”הנוטל”, וכן בין הנותן לאשר יקחו ממנו. יש אדם אשר יקח וגם יקחו ממנו, הוא בעל כח הנטילה, אשר לקיחתו באה משורש אהבת עצמו... ויש אשר יתן וגם יקבל, הוא בעל כח הנתינה, אשר נתינתו נובעת ממקור הטוב שבלבו, ובעד אשר יקבל יתמלא לבו בתשלומי הכרת טובה.

ברור הדבר, כי שניהם, בעל כח הנתינה, וכמו כן בעל כח הנטילה, שניהם משלמים עבור מה שיגיע אליהם ברוב הפעמים, אמנם הנותן לא יחפוץ לקבל בלי תשלומין, ולכל הפחות ישלם בהכרת הטוב, והנוטל לא יחפוץ לשלם מאומה, ורק כאשר לא ינתן לו בלי תשלומין, אזי בעל כרחו ישלם...

וזה דבר העולם המקולקל: ירבו בו הנוטלים אשר יקחו ויחטפו איש מרעהו. סדר חברתי כזה הוא אשר ירבה את הקנאה והתחרות ויביא לידי מלחמות ורציחות, גזלות ורעות כאמור. אבל העולם המתוקן, כל אדם נותן ומטיב ולבבו יביע הכרת טובה על אשר יקבל מרעהו; חברת בני אדם, בהיותה ככה, היא החברה המתוקנת והמאושרת, רבת השלום והאהבה, והיא אשר יחפוץ ה' בה.”

(הרב אליהו דסלר, מכתב מאליהו, קונטרס החסד)

תשובתו של הרב דסלר היא זו, שאיש חסד, אדם מלא בנתינה, יודע גם לקבל מאחרים. כוח הנתינה קשור בעובדה שכולנו רקמה אנושית אחת חיה. כפי שכתב המשורר הבריטי ג'ון דאן: ”שום אדם איננו אי, העומד בפני עצמו; כל אחד הוא חלק מיבשת, חלק מן השלם”. אנשי החסד של מגילת רות, כמוהם כאנשי החסד שאנו פוגשים בחיינו היום, יודעים שאין הם חיים לבדם במגדל מבוצר ומבודד. הם חלק ממשפחה, חלק מקהילה, חלק מעם. גאוה יהירה היא לחשוב שאדם יכול לחיות לבדו. רות ידעה זאת, ולכן ידעה לגמול חסד כשיכלה לתת וגם לקבל חסד כשהייתה זקוקה לו. קהילת החסד בית לחם, המתוארת במגילת רות, היא הדוגמא המובהקת לקהילה האידיאלית, שתיאר הרב דסלר: ”החברה המתוקנת והמאושרת, רבת השלום והאהבה, והיא אשר יחפוץ ה' בה.”

צהר מבטיחה את עתידה היהודי של מדינת ישראל

+105,000

חתונה יהודית

מעל ל-105,000 חתנים וכלות שאינם דתיים בחרו בטקס נישואין הלכתי משמעותי במקום טקס אזרחי.

+25,000

שורשים

מעל 25,000 עולים הוכיחו את יהדותם ובזכות זה שמרו על זהותם היהודית ועל חלקם בשרשרת הדורות.

+100,000

חגים

עשרות אלפי משתתפים חוגגים עמנו במנייני תפילה בחגי ישראל בכל רחבי הארץ באווירה מאירת פנים ומכילה ומחזקים את הקשר עם המורשת.

42

הנהגה רבנית קשובה

מועצת רבני צהר היא פורום מרכזי לדיון בנושאים מהותיים. החלטות המועצה משפיעות על עיצוב יחסי דת מדינה וחברה בישראל.



חדש!

בר מצווה

ליווי והדרכה של בני מצווה ומשפחותיהם עם מדריכים של צהר לקראת טקס מרגש, ערכי ומלא משמעות.



חדש!

בת מצווה

סדרת מפגשים אישיים וחוויתיים עם מדריכת בת מצווה של צהר, שמתכננת יחד עם הנערה לקראת מעבר משמעותי מילדות לבגרות.



חדש!

צהר לאבלים

רבני צהר מלווים בהתנדבות משפחות אבלים לקראת ההלוויה, במהלכה ובתקופה שאחריה. תומכים. מסייעים. ומלווים.



+1000

מתנדבים

למעלה מ-1000 מתנדבים המקדישים מזמנם היקר למען עם ישראל.



מדיניות ציבורית

קידום חקיקה ברוח ערכי היהדות וסיוע לחברי כנסת בהגשת חוקים המשקפים רוח זו.

הסכמאהבה

הסכם קדם נישואין למניעת עגינות שמבוסס על ערכי שוויון וכבוד וזוכה להכרה הלכתית ומשפטית.

+900

ברית מילה ופדיון הבן

• הכנסתו של הבן בבריתו של אברהם אבינו בטקס משמעותי ומרגש.

• עריכת הטקס הנדיר והמרגש של פדיון הבן עם כהנים מתנדבים של צהר.



היו שותפים באחדותה ובשמירת זהותה
היהודית של מדינת ישראל



ארגון רבני צהר



הפקדה ישירה לחשבון
בנק דיסקונט, סניף 59, לוד
מס' חשבון: 40537

בהמחאה באמצעות הדואר
"צהר" רח' המלאכה 9
א.ת. לוד 7152015

באשראי באמצעות הטלפון
1800-07-14-14

באשראי באמצעות אתר האינטרנט
www.tzohar.org.il